

El paleolític a l'Alt Empordà l'any 2008

per Joan Abad i Albert Aulines

INTRODUCCIÓ

A diferència d'altres zones de la bioregió de Girona (vall mitjana del Ter, depressió de La Selva o massís del Montgrí), el paleolític és el període històric més mal documentat a l'Alt Empordà. El registre arqueològic de què es disposa actualment per al seu estudi és molt escàs: són poques les evidències o jaciments que es poden atribuir a aquest període i, a més, aquests aporten dades molt limitades: excepte la Cova del Castell (Les Escaules) on s'hi ha recuperat indústria lítica i fauna en un context estratigràfic, la resta d'evidències només són instruments lítics escampats en diferents punts de territori i localitzats fora de qualsevol seqüència estratigràfica.

Aquest article és un estat de la qüestió del paleolític a l'Alt Empordà. Revisarem el material disponible (en total 15 referències, entre jaciments o evidències) per, tot seguit, realitzar una valoració de la dinàmica de poblament dels diferents grups homínids que al llarg del paleolític ha transitat per aquesta comarca. És en aquest context on cal situar el recentment descobert jaciment de Mas Vicenç (Pontós) sobre el qual hem dedicat un article en un altre apartat d'aquest *Quadern de treball número 16*. Tot plegat ens permetrà determinar la situació actual de l'estudi del fenomen paleolític a l'Empordà així com apuntar-ne algunes perspectives de futur per continuar la seva investigació.

Figura 1. La badia de Roses des del Cau de les Guilles (29-12-2005).

Al Cau de les Guilles s'hi han descobert fulles de sílex, raspadors i percutors que es poden atribuir al període magdalenian (paleolític superior final).

En general, però, el paleolític a l'Alt Empordà és una època poc coneguda a causa, sobretot, de les escasses dades que es disposen actualment per al seu estudi

EL PALEOLÍTIC A L'ALT EMPORDÀ: LES DADES DISPONIBLES L'ANY 2008 PER AL SEU ESTUDI.

La documentació que disposem per estudiar i comprendre el període paleolític a l'Alt Empordà l'any 2008 són les evidències arqueològiques que han estat localitzades en els jaciments i punts geogràfics següents:

- 1. Pau:** Es localitza en uns camps de conreu situats a banda i banda de la carretera que comunica Pau amb Vilajuïga. Va ser descobert el desembre de 1979 per Santi Serra que hi va localitzar un total de 10 instruments lítics (Sèrie I) atribuïbles al període paleolític (Serra *et al.*, 1980). Posteriorment, en una segona prospecció (maig de 1980) es van recollir 38 eines més (Sèrie II). En conjunt, el jaciment està format per un total de 48 peces, les quals totes utilitzen el quars com a matèria primera. L'anàlisi morfològic dut a terme per Canal i Carbonell a la *Catalunya Paleolítica* conclou que, en aquest indret, durant el paleolític hi va haver dues ocupacions cronològiques distants: la primera es caracteritza per una indústria bàsicament sobre còdol, amb una presència important de la tècnica centrípeta bifacial, que situen al paleolític inferior (Sèrie I) mentre que la segona és una indústria bàsicament sobre ascle i fragment i correspondria al paleolític inferior final o mitjà (Canal i Carbonell, 1988: 171-172).
- 2. Vilajoan:** Descobert el desembre de 1979 per per Santi Serra (Serra *et al.*, 1980). És un jaciment format per 19 instruments lítics, majoritàriament, de quars, localitzats damunt una de les terrasses fluvials del Fluvià. Canal i Carbonell (1989: 173-174) situen aquesta indústria al moment final del paleolític inferior.
- 3. Vilafant:** L'estiu de 1978 Santi Serra va localitzar en un camp proper a aquesta població dues eines de pedra tallades bifacialment (Serra *et al.*, 1980).

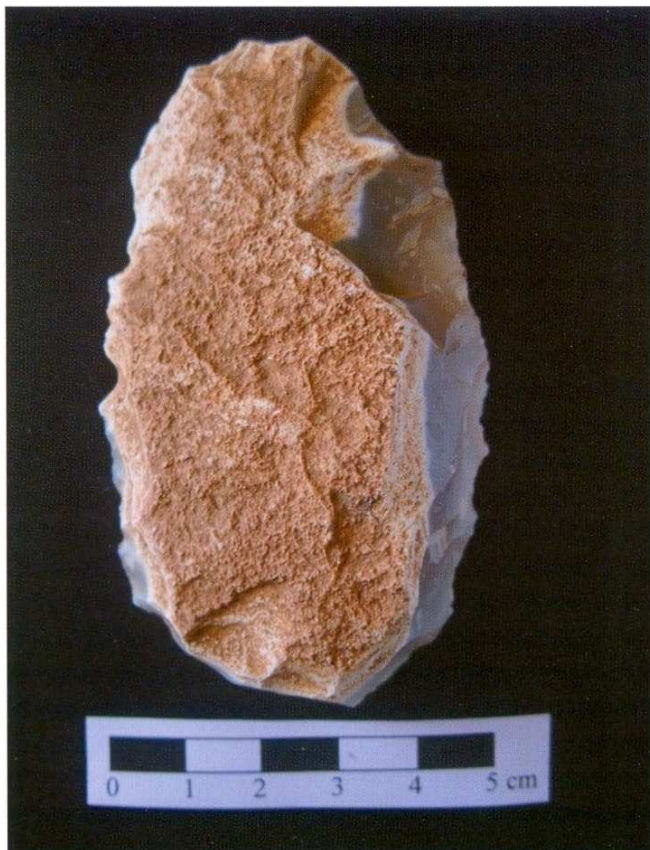

Figura 2. Làmina de sílex del jaciment Mas Vicenç (Pontós). Aquest objecte és l'evidència que ens permet plantejar la presència, a l'àrea de Mas Vicenç, d'un moment de transició cultural entre els modes tècnics 3 i 4 (paleolític mitjà i superior). En aquest sentit, es pot comparar amb el jaciment Llac I o Prats Comuns (Banyoles), el qual també és un jaciment en superfície amb indústria bàsicament del paleolític mitjà, però que, a més, presenta uns pocs objectes (entre els quals un làmina de sílex idèntica a la de la imatge) que són testimoni de l'esmentada transició cultural de modes tècnics 3 a 4.

4. **Bosc Espès-Olivet Adroher:** Situat pròxim al nucli de Llampalles (Camallera). S'hi ha localitzat indústria sobre rierenc (Toledo, 2000: 41).
5. **Vinya d'en Roca o Hort d'en Roca:** Es troba en un camp de conreu proper al poble de Sant Climent Sescebes. Va ser descobert el juliol de 1979 per Santi Serra (Serra *et al.*, 1980). A la *Catalunya Paleolítica*, Canal i Carbonell analitzen la indústria lítica, la qual està formada per 19 instruments, majoritàriament tallats sobre fragment i esclat. La conclusió de l'anàlisi és que es tracta d'un conjunt lític atribuïble al plisotcè mitjà o superior inicial (Canal i Carbonell, 1989: 172-173).
6. **Mas Vicenç:** Descobert per Joan Abad l'any 2007 (figures 2 i 3). Està situat al marge esquerre del riu Fluvià al seu pas per Bàscara. Pertany al municipi de Pontós. Els 19 objectes lítics identificats han estat localitzats en superfície, sense context estratigràfic, damunt d'unes antigues terrasses fluvials. Es pot atribuir a un moment de transició dels modes tècnics 2 a 3 (paleolític final inferior

i mitjà), excepte una làmina de sílex (que es correspondria a la transició del paleolític mitjà al superior) (Abad i Aulines, 2008).

7. **La Muntanyeta:** És el topònim del turó situat al sud-est de Roses. A la superfície de la seva vessant sud, Pere Canton hi va localitzar, de l'any 2000 al 2004, un total de 119 eines de pedra pertanyents al període paleolític (Canton, 2004). Dos són els trets principals que caracteritzen aquest material lític: la majoritària utilització del quars com a matèria primera, per una banda, i, de l'altra, el predomini d'útils de petit format. En conjunt, aquests instruments es poden adscriure's a un moment final del paleolític inferior.
8. **Puig d'en Patxic:** Jaciment localitzat entre els anys 2007 i 2008 per Pere Canton en aquest puig situat al sud-oest del municipi de Roses. El registre arqueològic està format per una cinquantena d'instruments lítics confeccionats bàsicament sobre quars (90%). Els sistemes de producció i de configuració d'aquests objectes lítics emmarquen el jaciment a la cultura de còdols tallats (Mode 1) (Canton, 2008).
9. **Mas de la Torre-mas Climent:** En unes antigues terrasses marines existents en la zona compresa entre aquests dos masos del municipi de Roses s'hi ha documentat la presència d'indústria bifacial (Toledo, 2000: 40).
10. **Ermedàs:** Es tracta d'una troballa aïllada (un ascle) documentada als *Els orígens de l'home a l'Empordà* (Carbonell i Pons, 1986: 31).
11. **Cova del Castell:** És l'únic lloc d'ocupació del paleolític mitjà de l'Alt Empordà que es troba en context estratigràfic (Carbonell i Pons, 1986: 33). La Cova està situada just sota el castell de Les Escaules, al municipi de Boadella d'Empordà. És un dels jaciments que forma part del complex arqueològic de La Caula (Varis autors, 1980:50) descobert per Enric Jiménez a partir del juny de 1978 (Jiménez, 1979). Dels dos jaciments del complex de La Caula on s'han trobat evidències del període paleolític, la Cova del Castell és la que ofereix un registre més ampli i variat. Les excavacions arqueològiques que s'hi van dur a terme a finals de la dècada dels setanta del segle passat van posar al descobert indústria lítica pròpia del paleolític mitjà i, a més a més, també restes d'animals com l'ós de les cavernes, la cabra i el conill, els ossos d'alguns dels quals presenten, a vegades, evidències d'haver estat sotmesos al foc antròpic (Carbonell i Pons, 1986: 31-32).
12. **Cova de les Tres Creus:** És l'altre jaciment paleolític del complex de Les Escaules i el primer d'aquest període en ser reconegut. Les escasses

eines de pedra que s'hi han recollit han estat adscrites al paleolític mitjà (Jiménez, 1979; Varis autors, 1980:50).

13. **Sant Ferran:** l'any 1970 es va documentar un esquadell de sílex al nord del castell de Sant Ferran (Figueres) (Toledo, 2000: 41).
14. **Cau de les Guilles:** És una diàclasi oberta en la roca granítica de la muntanya situada al nord de Roses. A partir de les exploracions dutes a terme per Pere de Palol l'any 1946 i de Miquel Oliva Prat l'any 1967 es té constància de la presència, en aquest Cau, de materials arqueològics pertanyents a diferents èpoques històriques i prehistòriques. Corresponen al període paleolític les fulles de sílex, raspadors i percutors, el conjunt del qual s'ha associat al magadalenià (Fullola i Soler, 2004: 115; Oliva Prat, 1969).
15. **Puig Alt-puig dels Bufadors:** Lluís Balagué va documentar (*Un bifaz en el Cap de Creus*, any 1965, revista *Mediterrani. Estudios y noticias*) la presència d'un bifaç de quars en algun punt enmig d'aquests dos puigs que actuen de límit administratiu entre els municipis de Port de la Selva i Cadaqués. S'ha de dir, però, que l'origen antròpic d'aquesta peça és dubtós.

Aquestes 15 referències són, per tant, tot el material de què disposem actualment per estudiar el paleolític a l'Empordà. Es tracta, en conjunt, d'una informació escadussera. En primer lloc, perquè el nombre de jaciments o punts geogràfics amb evidències arqueològiques és exigü si es compara amb els documentats en àrees pròximes (el massís del Montgrí, la plana del Rosselló, l'Alta Garrotxa, el pla de l'Estany, la vall mitjana del Ter o la comarca de la Selva). I, en segon lloc, sobretot, per la mateixa naturalesa dels materials: amb atributs tècnics escassos o poc significatius (Vilajoan i Vinya d'en Roca), troballes aïllades (Vilafant, Bosc Espès-Olivet Adroher, mas de la Torre, mas Climent, Ermedàs, Cova de les Tres Creus i Sant Ferran) o indústria d'origen antròpic dubtós (Puig Alt-puig dels Bufadors). En realitat, només hi ha cinc jaciments que ha proporcionat un bon registre arqueològic: tres del paleolític inferior (Pau, Mas Vicenç, La Muntanyeta), un del paleolític mitjà (Cova del Castell) i un altre del paleolític superior (Cau de les Guilles).

De tots aquests jaciments, només la Cova del Castell i la Cova de les Tres Creus presenten un dipòsit arqueològic ordenat en una seqüència estratigràfica. La Cova del Castell és l'únic jaciment que ha estat excavat amb mètodes moderns, malgrat que aquestes excavacions van ser molt

Figura 3. Ascle de quarsita (BPE) de Mas Vicenç (Pontós). Peça número 16. Damunt d'unes antigues terrasses fluvials del promontori de Mas Vicenç s'hi han localitzat 19 instruments lítics que testimonien el pas i l'estada d'un grup d'hominids durant algun moment del paleolític inferior.

breus i no van acabar de seqüenciar la potencialitat arqueològica de la Cova. I, també, és l'únic lloc de tot l'Alt Empordà que ha proporcionat fauna fòssil del paleolític. La Cova de les Tres Creus va ser explorada molt superficialment i s'ha de ser prudent a l'hora de valorar la informació existent. La resta de jaciments han estat localitzats a l'aire lliure, en posició secundària, generalment a prop d'antics cursos fluvials, i només han proporcionat un tipus de registre (indústria lítica) i sense context estratigràfic. Finalment, cal esmentar que no es disposa de cap datació radiomètrica per aquests jaciments paleolítics de l'Alt Empordà.

DINÀMICA DEL POBLAMENT HUMÀ DURANT EL PALEOLÍTIC A L'ALT EMPORDÀ

Reconstruir l'evolució del poblament humà a l'Alt Empordà durant el paleolític és difícil per l'escassetat del registre arqueològic documentat, tal com s'ha posat de manifest en l'apartat anterior. Per tant, només es pot assajar una descripció aproximativa, comparativa i provisional d'aquest llarg període de temps comprès des de les ocupacions humanes més antigues del paleolític inferior fins al paleolític superior.

EL PALEOLÍTIC A L'ALT EMPORDÀ

Jaciment	Municipi	Evidències	Període històric	Bibliografia
1 Pau	Pau	lítica	paleolític inferior	Canal & Carbonell (1989)
2 Vilajoan	Garrigàs	lítica	paleolític inferior	Canal & Carbonell (1989)
3 Vilafant	Vilafant	lítica	paleolític inferior	Serra <i>et al.</i> (1980)
4 Bosc Espès-Olivet Adroher	Camallera	lítica	paleolític inferior	Toledo (2000)
5 Vinya d'en Roca	Sant Climent Sescebes	lítica	paleolític inferior	Canal & Carbonell (1989)
6 Mas Vicenç	Pontós	lítica	paleolític inferior	Abad & Aulines (2008)
7 La Muntanyeta	Roses	lítica	paleolític inferior	Canton (2004)
8 Puig d'en Patxí	Roses	lítica	paleolític inferior	Canton (2008)
9 Mas de la Torre-mas Climent	Roses	lítica	paleolític inferior	Canal & Carbonell (1989)
10 Ermedàs	Garrigàs	lítica	paleolític mitjà	Carbonell & Pons (1986)
11 Cova del Castell	Boadella d'Empordà	lítica - fauna	paleolític mitjà	Carbonell & Pons (1986)
12 Cova de les Tres Creus	Boadella d'Empordà	lítica	paleolític mitjà	Serra <i>et al.</i> (1980)
13 Sant Ferran	Figueres	lítica	paleolític superior	Toledo (2000)
14 Cau de les Guilles	Roses	lítica	paleolític superior	Oliva Prat (1969)

El paleolític inferior

Són tres els jaciments arqueològics que ens donen informació sobre aquest període: Pau, Mas Vicenç i La Muntanyeta. Sempre s'extracta d'estacions localitzades a l'aire lliure i de les quals només es disposa indústria lítica. L'escassetat del registre fa difícil determinar

la funcionalitat d'aquests jaciments. És probable que els objectes lítics fossin confeccionats per a activitats puntuals (esquarterament d'una caronya o d'un animal caçat prèviament i/o d'altres tasques relacionades amb la vegetació) i de curta durada (degut a l'alta mobilitat d'aquests grups en la seva constant recerca de noves fonts d'aprovisionament).

El paleolític mitjà

La principal informació que tenim sobre aquest període a l'Alt Empordà prové de la Cova del Castell. En aquesta cavitat s'ha trobat, en context estratigràfic, indústria lítica i fauna. El suport per dur a terme les eines de pedra són, bàsicament, còdols de quars procedents del riu Muga (que transcorre a pocs metres de la Cova) i es tracta d'un utilatge de petit i mitjà format (ascles). Els animals fòssils identificats són tres (l'ós de les cavernes, la cabra i el conill) i alguns presenten evidències de foc. De la combinació d'aquest registre, s'ha conclòs que la Cova del Castell va ser un lloc utilitzat per l'home de neandertal per tal de dur l'esquarterament i posterior consum dels animals caçats en aquells rodals durant una estació concreta de l'any (Carbonell i Pons, 1986:- 31-32).

També podem incloure en aquest mateix marc cronològic alguns dels objectes lítics localitzats a Mas Vicenç i, en especial, la làmina de sílex que il·lustrem a la figura 2, la qual probablement correspon al moment final del paleolític mitjà.

El paleolític superior

El Cau de les Guilles és l'únic indret de l'Alt Empordà on s'han trobat evidències lítiques que es poden atribuir amb fermesa al paleolític superior. A partir del material lític recuperat (fulles de sílex, raspadors i percutors), s'ha determinat que es tracta d'una ocupació que va tenir lloc al final del paleolític superior, durant el període magdalenianà, el qual té lloc just després de la darrera gran glaciació (Últim Màxim Glacial) del plistocè. (Fullola i Soler, 2004: 115; Oliva Prat, 1969). A banda d'aquesta puntual ocupació magdaleniana al Cau de les Guilles, a l'Alt Empordà no es té constància de cap evidència dels moments inicials i avançats (aurinyacià, gravetià o solutrià) del paleolític superior.

EL PALEOLÍTIC DE L'ALT EMPORDÀ L'ANY 2008

L'estudi de la dinàmica de poblament de l'Alt Empordà durant el paleolític és un tema difícil degut a la migradesa del registre arqueològic de què es disposa actualment. Són pocs els jaciments reconeguts i, a més, la informació que proporcionen aquests és molt reduïda perquè, excepte La Cova del Castell (on s'ha registrat fauna en context estratigràfic), tots els altres només presenten indústria lítica localitzada sense context estratigràfic i escampada per diferents punts del territori. És per això que per comprendre el fenomen paleolític a l'Alt Empordà es fa necessari recórrer a la comparació per proximitat amb les zones veïnes de la plana del Roselló, el massís del Montgrí o la vall mitjana del Ter.

La recerca del paleolític a l'Alt Empordà encara és un tema pendent. Com a punt de partida hom es podria fixar tres objectius: intentar reprendre les excavacions en els jaciments històrics que disposen d'estratigrafia (complex de Les Escaules), endegar un projecte de recerca sistemàtica per la superfície del territori altempordanès similar al dut a terme a la comarca de La Selva durant els anys vuitanta del segle passat, i, finalment, realitzar un seguiment rigurós a les obres de construcció que s'esdevinguin puntualment, com per exemple les de l'AVE (l'1 de novembre d'aquest 2008 hem localitzat al Puig Manlleu, a Creixell, una desena d'instruments lítics atribuïbles al paleolític inferior final o mitjà, entre els quals un chopper de quarsita similar als del Puig d'en Roca III).

L'Alt Empordà és i ha estat des de temps immemorials una zona de pas constant per part dels grups d'homínids que els darrers mil·lennis han ocupat la bioregió de Girona. És, a més, un punt de contacte entre diferents ecosistemes: comunica amb els Pirineus, amb la costa i amb l'interior (plana del Rosselló, massís del Montgrí, vall mitjana del Ter i Alta Garrotxa). Sembla lògic pensar que les evidències del pas i l'estada d'aquells grups homínids (des de *Homo antecessor* fins a *Homo sapiens* i passant per *Homo Heidelbergensis* i *Homo neandertalensis*) tard o d'hora s'acabaran descobrint. De moment, però, estant ocults, de manera que, més de vint anys després de la publicació d'*Els orígens de l'home a l'Empordà*, encara té vigència una de les seves afirmacions (Carbonell i Pons, 1986: 34): "*És com si l'home hagués passat molt ràpidament per l'Alt Empordà o com si els prehistoriadors actuals no haguéssim estudiat suficientment l'indret*".

BIBLIOGRAFIA

- Abad, J. i Aulines, A.. (2008); *Mas Vicenç (Pontós): un jaciment del paleolític a l'Alt Empordà* dins *Quadern de Treball número 16 de l'Associació Arqueològica de Girona*. Girona: Associació Arqueològica de Girona.
- Canal, J. i Carbonell, E. (1989); *Catalunya Paleolítica*. Girona: Diputació de Girona.
- Carbonell, E. i Pons, E. (1986); *Els orígens de l'home a l'Empordà. Del paleolític als indiketes*. Figueres: Carles Vallès Editor.
- Canton, P. (2004); *El paleolític inferior a Roses* dins *Quadern de Treball número 12 de l'Associació Arqueològica de Girona*. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs.181-191.
- Canton, P. (2008); *Els homínids a Roses* dins *Quadern de Treball número 16 de l'Associació Arqueològica de Girona*. Girona: Associació Arqueològica de Girona.
- Fullola, J. M^a. i Soler, N. (2004); *El paleolític superior a Catalunya* dins *Fonaments. Prehistòria i món antic als països catalans, número 10/11*. Catarroja: Editorial Afers. Pàgs. 97-132.
- IGME (1983); *Torroella de Montgrí* dins *Mapa Geològic de España*. Escala 1:50.000. Madrid: Instituto Geológico y Minero de España.
- Jiménez, E. (1979); *Prospeccions Arqueològiques de l'Associació (juliol-octubre 78)* dins *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona número 2*. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàg. 36.
- Oliva Prat, M. (1969); *Tessela Arqueològica. Prehistoria. Rosas. "Cau de les Guilles"*. Revista de Girona. Número 47. Girona: Diputació de Girona. Pàgs. 11-12.
- Serra, S. et al. (1980); *Nous descobriments i recerques* dins *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona número 3*. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàg. 46.
- Soler, N. (1986); *Troballes aïllades a l'Empordà* dins *Les indústries del paleolític superior al nord de Catalunya*. Tesi doctoral. Barceona: Universitat de Barcelona. Pàg. 633.
- Toledo, A., (2000); *El paleolític: una economia depredadora* dins *Història de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona. Pàgs. 33-43..
- Varis autors (1980); *Els jaciments de La Caula (Boadella, Alt Empordà)* dins *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona número 3*. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 49-50.